

Bartnicka, Kalina

"Ruch studencki w Niemczech 1815-1825", Maria Wawrykowa, Warszawa 1969 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 14, 212-215

1971

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

pu szkoły i kursy, które przygotowywały głównie kwalifikowanych pracowników. Stworzono im też możliwość kontynuowania nauki w technicznych szkołach średnich i wyższych. W podsumowaniu jednak autor stwierdził, iż starania zmierzające w okresie międzywojennym do wprowadzenia systemu szkoły jednolitej oraz zdemokratyzowania szkolnictwa wyższego okazały się w praktyce utopią.

Wreszcie część trzecia pracy przedstawia rozwój szkolnictwa francuskiego w okresie powojennym sięgającym do 1967 r. B. Grosperin ujmuje ten problem w trzech płaszczyznach. Przedstawia zagadnienie prawdziwej ekspansji współczesnego szkolnictwa, wskazuje przyczyny tego zjawiska, a mianowicie powojenny wyż demograficzny oraz ewolucja ekonomiczna i społeczna, które spowodowały wzrost roli wykształcenia. Omówił następnie niektóre aspekty stosunku państwa do szkolnictwa, jak np. wysokość budżetu oświatowego oraz problem rekrutacji nauczycieli. Wreszcie uwypuklił niezwykle ciekawy problem demokratyzacji systemu szkolnego. Zagadnienie to podsumował stwierdzeniem, iż nierówność społeczna utrzymuje się nadal, a jej źródło tkwi w opóźnionej dojrzałości intelektualnej dzieci klas niższych oraz w oporze ich rodziców wobec wydłużania okresu kształcenia. Wyjaśniając ten ważny problem, autor nie zwrócił uwagi na istotne przyczyny, które tkwią w sferze społeczno-ekonomicznej i ustrojowej.

Sporo miejsca poświęcił autor powojennym reformom szkolnym. Szczegóło-

wo przedstawił plan reformy P. Langevina i H. Wallona z lat 1944—1947. Następnie szeroko omówił najnowsze reformy zapoczątkowane ustawą z 1959 r., która przedłużyła obowiązek szkolny do lat 10 (6—16 roku życia) i wpłynęła decydująco na kształt szkolnictwa średniego. Od dekretu z 1963 r. szkoły średnie w swym pierwszym cyklu, nazwane „kolegiami nauczania średniego”, przejęły funkcje klas wyższych szkoły elementarnej i stanowią instytucję kształcenia powszechnego i obowiązkowego (od 11 do 15 lub 16 roku życia). Przemiany objęły również szkolnictwo wyższe, które od reformy z 1966 r. wyrażają się w reorganizacji fakultetów na 3 cykle studiów oraz w powołaniu dla wzrastających potrzeb współczesnej ekonomiki nowej instytucji p.n. uniwersyteckich instytutów technologii, w których studia trwają 2 lata. Ponadto autor przedstawił obecną strukturę centralnych organów administracji oświatowej oraz omówił niektóre problemy pedagogiczne, jak np. rozwój eksperymentów.

Trzecie zagadnienie dotyczy stosunku państwa do szkolnictwa prywatnego. Prawa Marie i Barangé z 1951 r. oraz prawo Debré z 1959 r. wskazują na tendencje państwa zmierzające do stopniowej integracji szkolnictwa prywatnego i publicznego. Proces ten nie został jeszcze zakończony.

Omówiona publikacja stanowi kompendium wiedzy o rozwoju nowoczesnego i najnowszego systemu szkolnego Francji.

Leonard Grochowski

Maria Wawrykowa, *RUCH STUDENCKI W NIEMCZECH 1815—1825*,
Warszawa 1969, PWN, ss. 410.

W pierwszej ćwierci XIX w. uniwersytety niemieckie, liczne i doskonale postawione pod względem naukowym i dydaktycznym, ściągały młodzież z całej Europy. Urządzenia uniwersytetów

niemieckich stały się wzorem dla wielu europejskich uczelni, w tym także i dla uczelni polskich. Związki Polaków z uniwersytetami niemieckimi były tym silniejsze, że ziemie polskie zagarnięte

przez Prusy w ogóle nie posiadały własnej wyższej uczelni, a absolwenci działających w zaborze rosyjskim czy austriackim uniwersytetów często wyjeżdżali do Niemiec dla uzupełnienia studiów. Młodzież polska korzystała z tych wojaży nie tylko pod względem naukowym. Polacy włączali się bowiem także w nurt życia politycznego studentów niemieckich, który właśnie w tym czasie rozwijał się i dojrzywał ideologicznie, przywozili materiały, nawiązywali kontakty, nabierali doświadczeń.

Radykalizacja ruchów studenckich w Niemczech napawała niepokojem rządy europejskie, a młodzieżowe kontakty międzynarodowe wywoływały łączenie wysiłków reakcji w ich zwalczaniu. Aby przeciąć „demoralizujący” wpływ atmosfery uniwersytetów niemieckich na młodzież z obszarów Cesarstwa Rosyjskiego, wiosną 1823 r. rząd rosyjski zabronił swoim poddanym wstępować na studia w Heidelbergu, Jenie, Giessen i Würzburgu, a cesarzewicz dla podległych mu guberni dołączył do tego zakaz wstępu na uczelnie w Szwajcarii (w tym do instytutu Pestalozzkiego w Fallenbergu) oraz w Tybindze, Lipsku, Fuldzie, Hannerze, Halli, Augsburgu, Dreźnie, Getyndze, Wrocławiu, Gotha, Mannheim; listę „zakazanych” uczelni rozesłano posłom rządu rosyjskiego akredytowanym przy dworach europejskich, a studentom stypendystom rządowym nakazano natychmiastowy powrót do kraju (por.: Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie, F. 721 op. 1 j. chr. 93 s. 47, 55; oraz j. chr. 532, k. 30).

Owo zjawisko, które tak bardzo niepokoiło rządy europejskie w początkach XIX w. — niemieckie ruchy studenckie oraz ich oddziaływanie na młodzież całej Europy — nie miało dotąd bardziej szczegółowego opracowania w języku polskim. Przybliżyła je polskiemu czytelnikowi praca Marii Wawrykowej poświęcona genezie i pierwszemu okresowi działalności powszechnego związku studentów niemieckich, tzw. burszen-

szafu. Związek ten stanowił czynnik wiążący młodzież akademicką bez względu na przynależność stanową i dzielnicową, był etapem na drodze do zjednoczenia Niemiec, efektem przełamywania tradycji i oporów regionalnych i kulturalnych.

Postulat zjednoczenia Niemiec w całej okazałości wystąpił w okresie zagrożenia ze strony Francji podczas wojen napoleońskich. Realizacja jego napotykała na opory natury politycznej i obyczajowej. W rozdrobnionych Niemczech granice państwów i przegrody stanowe hamowały rozwój gospodarczy i społeczny. Niemieccy myśliciele i działacze społeczni w poszukiwaniu rozwiązania tego problemu świadomie starali się oddziaływać na młodzież studencką. Było to umożliwione faktem, że znakomicie rozbudowana sieć uniwersytetów, które były jednocześnie ośrodkami myśli filozoficznej i naukowej, dostępna była dla młodzieży niemieckiej niezależnie od formalnej przynależności państwowej. W dodatku system studiów pozwalał na częste zmiany uczelni, co powodowało powszechne wędrówki studentów z uniwersytetu na uniwersytet, pomagając przewyżczać antagonizmy regionalne i upowszechniać ideały ogólnoniemieckie. M. Wawrykowa starannie bardzo opracowała genezę burszenszafu, pokazując zarówno skomplikowaną sytuację wewnętrzną Niemiec, jak i wielki wpływ ideologów (J. G. Fichte, E. M. Arndt, H. Luden, F. L. Jahn, J. F. Fries) na młodzież w kształtowaniu idei ogólnoniemieckich i zjednoczeniowych. Pokazuje też autorka, jak wielką wagę przywiązywali oni do oświaty w dążeniach do upowszechniania tych idei.

Oprócz problemów czysto politycznych, gospodarczych czy ideologicznych ruchu studenckiego autorka omówiła także jego tradycje i wzory organizacyjne, sięgając głęboko w wiek XVIII. Pokazała zarówno tendencje postępowe i pewne wpływy masonerii i węglarstwa, jak i trudności z przewyciężeniem form tzw.

landsmannszafu, to jest organizacji studenckiej opartej na zasadach wspólnoty terytorialnej ograniczającej się do spraw formalnych życia studenckiego i towarzyskiego bez ogólniejszych ambicji społecznych i politycznych. Wszelchność omówienia genezy burszenszafu i pokazanie złożoności tego problemu jest wielkim plusem omawianej pracy. W rozumieniu ważności tych zagadnień dla prawidłowego odczytania późniejszych dziejów ruchu studenckiego, jego cieniów i blasków, elementów postępowych i wstecznych, okolicznościom narodzin burszenszafu i jego genezie M. Wawrykowa poświęciła ponad 1/3 objętości swej książki.

W następnych częściach pracy autorka zajęła się szczegółowo samą historią zjednoczenia organizacji studenckich, omawiając działalność poszczególnych ośrodków akademickich, postacie przywódców młodzieży, dyskusje nad problemami organizacyjnymi i ideologicznymi, programowymi. Główny nacisk położony został na sprawy radykalizacji programów i metod działania oraz wpływ dyskusji między poszczególnymi ośrodkami akademickimi na brzmienie konstytucji Powszechnego Burszenszafu. Autorkę zafascynowali najbardziej radykalni działacze ruchu młodzieżowego, tacy jak Karl Follen i „Czarni” z Giesena, ich tendencja do zejścia w konspirację oraz przyswajanie ruchowi studenckiemu programów wybiegających daleko poza bezpośrednie zagadnienia związane z problemami życia studenckiego. Dla czytelnika polskiego szczególnie interesujące jest wychwytywanie przez autorkę kontaktów studentów polskich z ruchem burszowskim i udział ich w życiu akademickim (np. organizacje Polonii we Wrocławiu i w Berlinie).

Szybko postępująca radykalizacja ruchów studenckich obudziła czujność ze strony władz państwowych i uniwersyteckich, zwłaszcza że zamierzenia przywódców młodzieży prowadziły do rozszerzania działalności politycznej na

szersze warstwy społeczeństwa oraz do powstania mas chłopskich przeciwko panującemu ustrojowi. Wobec uczestników zjazdu studenckiego w Wartburgu w 1817 r. zastosowano represje, co niezmiernie wzburzyło opinię publiczną i masy studenckie. Porozumienie między członkami Świętego Przymierza w sprawie przekazywania sobie wzajemnie informacji o sytuacji wewnętrznej, a zwłaszcza wiadomości o memoriałach Aleksandra Sturdy i Kotzebuego dla cara Aleksandra na temat sytuacji politycznej w Niemczech powodowało wzrost niezadowolenia w Niemczech oraz doprowadziło do tendencji terrorystycznych wśród najbardziej radykalnie nastrojonych działaczy studenckich. Wynikiem były zamachy Karla Sanda na Kotzebuego i Karla Lönninga na premiera księstwa Nassau, Karla von Ibela w 1819 r. Omawiając sylwetkę Sanda oraz opinie o jego czynie ferowane w całej Europie autorka daje ciekawy przyczynek do zrozumienia ówczesnej sytuacji rewolucyjnej. Bezpośrednim następstwem zamachów była akcja przeciwko ruchowi studenckiemu i postępowej profesurze oraz zwołanie międzynarodowej konferencji w Karlsbadzie w 1819 r., której uchwały miały wielkie znaczenie dla losów oświaty, szkolnictwa, prasy i ruchów akademickich. Uchwalono wtedy odpowiedzialność państw za wychodzące w nich publikacje, zaostrenie cenzury druków, kuratorie państwowe nad uniwersytetami, odsuwanie radykalnych profesorów od dydaktyki, zakaz przynależności studentów do burszenszafów i innych nielegalnych związków studenckich, utworzenie Centralnej Komisji Śledczej w Moguncji do badania przejawów nielegalnej działalności. Echa tych wydarzeń odbiły się w Polsce w ograniczeniu swobód uniwersyteckich i akcjach przeciwko związkom studenckim.

W ostatniej części swej pracy M. Wawrykowa omawia zejście burszenszafu do podziemia i jego przejściowy upa-

dek. Przesuwa przy tym powszechnie przyjętą cezurę dla pierwszego okresu działalności tego związku z roku 1819 na 1824, motywując — bardzo zresztą przekonywująco — ciągłością rozwoju ideologii i metod działania członków burszensaftu dla całego tego okresu. Jest to wyraźne, zwłaszcza w ideologicznej warstwie problemu, a ta wydaje się najwięcej interesować autorkę.

Praca Marii Wawrykowej oparta została na bogatej bazie źródłowej (archiwa NRD i NRF), prasie, pamiętnikach ruchu i ogromnej, głównie niemieckiej, literaturze przedmiotu. To dojrzałe i ciekawe studium rozwoju ideolo-

gicznego studenckiego ruchu w Niemczech ze względu na problemy, którymi zajmowali się jego przywódcy, wykracza poza ramy samej organizacji młodzieżowej — oświetla jeden z odcinzków zmagani postępowej opinii publicznej Europy z ciemnotą i reakcją Świętego Przymierza, pokazuje źródło inspiracji treściowej i formalnej dla ruchów — nie tylko młodzieżowych — naszego kontynentu (przykładem mogą być ciekawe paralele między ruchem burzowskim a ruchem narodziństwa, które pokazuje autorka pracy).

Kalina Bartnicka

Georges Cogniot, *PROMÉTHÉE S'EMPARÉ DU SAVOIR. LA RÉVOLUTION D'OCTOBRE, LA CULTURE ET L'ÉCOLE*, Paris 1967, ss. 261

Autor znany nie tylko z działalności politycznej we Francji, ale także z szeregu prac historycznych, opartych na wzorowej marksistowskiej interpretacji źródeł, poświęca w swoich badaniach wiele uwagi historii oświaty. Dla przykładu można tu przypomnieć świetną jego książkę o francuskich dążeniach i reformach oświatowych w 1848 r. oraz o reformach szkoły francuskiej po drugiej wojnie światowej¹. Omawiana tu praca różni się od poprzednich głównie tym, że ma charakter popularnonaukowy i jest przeznaczona dla szerokich kół czytelniczych interesujących się Rewolucją Październikową. Dorównuje wcześniej wydanym przez autora rozprawom głęboką znajomością źródeł rosyjskich i radzieckich, dzieł Lenina, Krupskiej, Pokrowskiego, Lunaczarskiego i wielu innych, drukowanych w „Sowieckiej pedagogiki”, „Woprosach Filozofii” itp.

Zgodnie z brzmieniem tytułu Cogniot zajmuje się nie tylko rozwojem socjalistycznej oświaty w Związku Radzieckim, ale poświęca też wiele uwagi nowej kulturze rodzącego się po Rewo-

lucji Październikowej pierwszego na świecie społeczeństwa socjalistycznego. Omawia stosunek tej kultury do dorobku intelektualnego minionych pokoleń, uzasadnia konieczność przeprowadzenia przez Lenina rewolucji kulturalnej, jego walkę z odchyleniami pravicowymi w tej dziedzinie i z Proletkultem. Porównuje nawet w osobnym rozdziale leninowską rewolucję kulturalną i jej parodię późniejszą zorganizowaną w Chinach. Podkreśla nadzwyczajną troskę działaczy rewolucyjnych na ziemiach rosyjskich o zabezpieczenie przed zniszczeniem zabytków kulturalnych, zbiorów sztuki, bibliotek, architektury oraz o jak najszybsze ich udostępnienie robotnikom i chłopom. Na specjalną uwagę zasługują mało znane dotąd zabiegi Lenina i jego współpracowników o pozyskanie dla idei rewolucyjnych Gorkiego i wybitnych uczonych, o wprężenie do pracy przy budowie socjalizmu starej carskiej inteligencji i o jej współpracę z proletariatem.

Celem ułatwienia zrozumienia, zwłaszcza mniej wyrobionym czytelnikom,

¹ G. Cogniot, *La question scolaire en 1848 et la loi Falloux*, Paris 1948, i *Laïcité et réforme démocratique de l'enseignement*, Paris 1950.